

helyeznie, bűnnek nyilvánítania és megszüntetnie a háborút is. A világ népeinek nagy szövetségére, nagy összefogására van szükség, hogy megszüntesse a háborút, s ez a szövetség épül is és egyre szélesebb körre terjed. A békeszerető emberek békevágya és akarata egyre hatásosabban hallatja szavát.

Addig is, amíg ez az egyetemes emberi összefogás létrejöhet, mindenkinek mindent meg kell tennie a háborúk bűne megszüntetése, törvényen kívül helyezése érdekében. Az egyházaknak és a lelkeszi karnak is megvan ebben a munkában a maga feladata: hirdetni, szeretetteljes gyakorlati étellel és munkával biztosítani a békét. Minden elhangzott szó, mely híveinkben tudatosítja az alkotó béke fontosságát, amely arra készíti őket, hogy a maguk helyén öntudatos termelő munkával teljesítsék kötelességüket, a békét szolgálja. Minden tanítás, amely a családi életben belül vagy kívül a gyermekek helyes, építő szellemben való nevelését célozza, a béke ügyét mozdítja elő. Minden törekvés, amely a régi társadalmi előítéletek eloszlatására és egy osztálymentes társadalom felépítésére irányul: a békét szolgálja.

Ezek a lelkesz szószéki szolgálatának legfőbb követelményei, amelyeknek a lelkesz mindig teljes szívvel és lélekkel kell, hogy a szolgálatában álljon és akkor az ő szolgálatán át is épülni fog az emberiség békés, boldog jövője s megvalósul Jézus tanításainak központi gondolata: Istenországa a szeretet és egyetértés, az igazság, a jóság és a béke boldog világa!

Dr. LÖRINCZY GÉZA

APÁMRÓL

A Bartók család eredetileg Borsód megyéből származott, és a legrégibb nyomok Borsodszirák községig vezetnek vissza. A XVIII. században Borsodszirákon élt Bartók György és Gondos Mária házasságából három fiú származott, közülük a harmadik, Bartók János magyarcsermelyi jegyző volt. Ez utóbbi születési adata: 1784. január 12. Bartók János felesége Bosznovics Katalin volt, és házasságukból hat gyermek származott. A legidősebb, János 1817-ben született, és gazdatiszti pályára lépett. Különböző állomáshelyek után a nagyszentmiklósi földművesiskolának igazgatója lett. Felesége Ronkovits Matild volt, és házasságukból kilenc gyermek származott. Közülük a hatodik volt az 1855. november 19-én a Torontál megyei Újváron született Béla, apám édesapja.

Legidősebb Bartók Béla szintén gazdatiszti pályára ment, és édesapjának 1877. január 21-én történt halála után, 22 éves korában átvette a nagyszentmiklósi földművesiskola vezetését. Nagyapám elismert gazdasági szakember volt, és többféle újítással kísérletezett, aminek során még

az akkori nehéz viszonyok között is felfigyeltek rá a budapesti minisztériumokban és gazdasági körökben.

Anyai ágon apám édesanyja Voit Paula volt, aki 1857 januárjában született Túrócszentmártonban. A Voit család pozsonyi származású volt, és nagyanyám a pozsonyi tanítóképzőt végezte el, majd oklevelének megszerzése után a nagyszentmiklósi elemi iskolához került tanítónőnek. Édesapám szülei 1880. április 5-én házasodtak össze, és házasságukból 1881. március 25-én Nagyszentmiklóson született első gyermekük, Bartók Béla.

Nagy emberek kiemelkedő munkássága nem mindig párosul emberi jótulajdonságokkal, de édesapám már gyermekkorától élete végéig olyan példamutató életet élt, hogy az méltán állítható párhuzamba korszakalkotó zenei tevékenységével.

Az emberek igazi egyénisége elsősorban családjuk körében, otthonukban látszik meg, és ezekre visszaemlékezve, szeretném őt úgy jellemezni, hogy a hozzá közel vagy távol állók előtt egyénisége jobban kibontakozzék.

Apám édesapját korán elvesztette, és ettől kezdve kis húgával együtt kenyérkereső édesanyjával és ennek háztartást vezető nővérével élt olyan példás családi együttlétben, amelyre való gyakori visszaemlékezéseik valamennyiünkre nagy hatást tettek, és útmutatást adtak saját életünk be rendezésére.

Apám ebből a polgári környezetből kinőtt, és a század eleji különböző művészi, politikai, egészségügyi, pedagógiai és egyéb eszméket teljes erővel tanulmányozni kezdte, és családjá körében is igyekezett a helyesnek tartott irányzatokat érvényesíteni.

Rám legnagyobb hatást természet-, ember-, szabadság- és hazaszeretete tette, továbbá rendkívüli szorgalma és munkabírása.

A természetet és természettudományokat nagyon szerette, a csillagászat és a „nagy mindenség“ igen érdekelte, kiválóan ismerte a csillagképeket, és ezeket szívesen magyarázta csillagos estéken. A természet tökéletességét más megnyilvánulásaiban is csodálta; gyűjtött növényeket, rovarokat és ásványokat, azokat rendszerezte; igyekezett időt szakítani az Állatkert meglátogatására és főleg a természetjárásra, ahol kisebb kirándulásokon kívül törekeny testalkatától nem várható komoly hegyi túrákon is részt vett.

Gyűjtő és kiránduló útjaira lehetőleg családtagjaival ment, és itt állandó érdekes és nem fárasztó magyarázataival annyira fel tudta kelteni érdeklődésünket, hogy a földrajz és a természetrajz ma is legkedvesebb érdeklődési körömhöz tartozik, bár más szakmát választottam.

Természetszeretetének megfelelően szerette az egyszerű embereket. Emberszeretete megnyilvánult abban is, hogy szívesen foglalkozott a természethez közelebb álló emberekkel, így az egyszerű parasztokkal, akiket főleg népdalgyűjtő útjain szeretett meg, és minden alkalmat megragadott a velük való foglalkozásra. Még az első világháború előtt nagy részt saját költségén több Hunyad megyei román parasztot hozatott fel Budapestre népdalok bemutatása céljából, és nagy örömmel vitte el ezeket a falujukból először kimozdult embereket a nagyváros nevezetességeihez.

Népdalgyűjtési útjai általában nagy élményt jelentettek számára, lehetőség szerint családtagjait is magával vitte. Visszaemlékszem egy 1915-ös nyári gyűjtőútra, amikor a Zólyom megyei Hédel községben voltunk, ahol első éjszaka az elemi iskola padjain aludtunk hevenyészett fekvőhelyen, míg azután sikerült kedvezőbb szállási körülményeket biztosítani. Ha egyedül ment gyűjtőútra, hazatérte után szívesen mesélte el élményeit, melyeket nagy örömmel hallgattunk. Ezek közül különösen emlékezetes volt egy Bihar megyei gyűjtőtűtja, melyet Busiția János belényesi tanárral lóháton tett meg, és minthogy nem volt lovas ember, az ezzel kapcsolatos élményeit igen jó humorral mesélte el.

A néprajz egyéb ágai is érdekelték; Kriza Vadrózsáit csakúgy, mint egyéb népköltési gyűjteményeket gondosan tanulmányozott, de gyűjtött nepi hímzéseket, hangszereket, berendezési tárgyakat. Lakásának egész bútorzata faragott bútor volt, melyek nagy részét a kalotaszegi Körösfőn Péntek (Gyugyi) György paraszttalossal csináltatta.

A természethez hasonlóan szerette a gyerekeket, és minden törekvése ezen a téren az volt, hogy a könnyebben hajlítható gyermekekbe oltsa be a szebb életre való törekvést. Zenei téren ezt több módon igyekezett lehetővé tenni, és a Reschhofsky Sándorral közösen írt Zongoraiskola, a „Gyermekeknek“ sorozat, majd a tudományos részletességgel végigvezetett 6 kötet Mikrokozmosz mind azt célozta, hogy a jövő nemzedéknek megfelelő zenei alapot adjon. A gyermekek nevelésénél is nagy alaposságot mutatott annak a főelvnek szem előtt tartásával, hogy a gyermek önálló egyéniség, akit elsősorban jó példával és megfelelő érdeklődés felkeltésével és semmi esetre sem erőszakkal kell nevelni. Ezt az elvét következetesen keresztülvitte mindkét fiánál, és bár soha nem hallottam tőle még egy hangos szót sem, tanács formában mondott útmutatásait sohasem jutott volna eszembe megszegni, mert egyéniségében olyan varázserő volt, amely más magatartást lehetetlenné tett volna.

Már egész kiskoromban képeskönyvek között művészi reprodukciók képeit adta a kezembe, így azokat később tanulmányaim során már ismerősként üdvözöltem; ifjúsági olvassmányaimmal felhívta figyelmemet arra, hogy térképen kísérjem az eseményeket; külföldi hangversenykörútjairól mindig képekkel megrakodva jött haza, és részletesen elmondta az ott látottakat, így a világot már korán megismertem. Mindkét fiát barátjának tekintette, és ennek megfelelően elvárta tőlük a megfelelő magatartást. Abból az elvből kiindulva, hogy magunknak tanulunk, nem kérdezett ki leckét és nem járt érdeklődni a tanárokhöz, de örömmel vette tudomásul, ha jó bizonyítványunk volt, és érdeklődött az iskolai események iránt.

Hogy nem mentünk zenei pályára, azt természetesnek vette, de szívesen igénybe vette kisebb segítségünket népdalrendezési vagy egyéb ügyekben. Így még a magyar rádió őskorában — a Rákóczi úti stúdióban — néprajzi előadásánál én kezeltem a fonográfot, és bár zeneileg képzetlen voltam, hangversenyei után érdeklődött benyomásaimról vagy a környezetemben ülők magatartásáról. — A Cantata profana román szövegét saját maga fordította magyarra, és a versbe szedésakor megbeszéltük a legjobban összecsendő rímeket. 1938-ban azzal a céllal adta át saját tulajdonában lévő fonográfhenger-gyűjteményét. támlapokkal együtt a

Nemzeti Múzeum Barátai Egyesületének, hogy az érte kapott összegből saját költségén ki tudja adni a szomszéd népek körében gyűjtött népdalgyűjteményét. Jellemző apámnak ezzel kapcsolatban Zichy István főigazgatóhoz írott levelet, amelyben azt írja: „... Írásban is ki akarom jelenteni, hogy a kapott összeget csakis erre a célra akarom fordítani.“

Minden munkájánál a legnagyobb gondosságot tanúsította. A zeneszerzést meglehetősen magába zárkózva végezte, és műveinél nagyon vigyázott azok előadásának lehetőségeire. Az egyes művek tempóját és időtartamát metronómmal és stopperórával mérte; hangszerelésnél az egyes hanghatások technikai előállítását saját maga is kikísérletezte, így pl. az 1920-as években a Sternberg gyártól kölcsönkapott több ütőhangszert (üstdobot, cintányért stb.), és ezeken próbálta ki a különféle hanghatásokat.

A hangversenyezést kevésbé szerette, mert részben sok idejét rabolta el, részben fárasztotta; de ha hangversenyre készült, akkor azt rendkívül lelkiismeretesen végezte, napi 4—5 órát gyakorolt, és rendszerint kottából játszott, mert a közönségnek a legjobbat kívánta nyújtani.

A tanítás ugyancsak terhes volt számára, mert bár kevés és általában kiváló tanítványt vállalt, azokból a legtöbbet kívánta kihozni, és ez is a legkedvesebb foglalkozásaitól vonta el. Igen nagy örömmel töltötte el az 1934. augusztus 28-án történt felmentése a Zeneművészeti Főiskolán való előadások tartása alól és a Magyar Tudományos Akadémiához való becsztása, ahol kedvére dolgozhatott Kodály Zoltánnal népdalgyűjtésének sajtó alá rendezésével, melynek megjelenését már nem érthette meg. Hangversenykörútjainál szívesen utazott ismeretlen helyekre, és mindig nagy öröm volt számára és számunkra is hazatérése, amikor is négy világrészben tett különböző útjairól fagyasztott rénszarvas-hústól grappe-fruitig és fényképekig mindenféle ajándékot hozott. Érdeklődéssel vett részt külföldi kongresszusokon, mint az 1936-os kairói zenei összejevetelen (amikor is először volt Egyiptomban, ellentétben egyes életrajzi adataival, melyek helytelenül említenek ilyen adatot), vagy a Népszövetség szellemi együttműködési bizottságában, mint Magyarország kiküldötte.

A tudomány és a haladás minden szempontból érdekelte, de a hagyományokat és a természetet a mohó mechanizálástól féltette. Érdekelte a rádió és annak fejlődése, de saját magának soha nem volt rádiója, és meggyőződése volt, hogy gépi zenével nem lehet pótolni a természetes zenét. Első repülőútjára nagy érdeklődéssel készült, és itt nemcsak a repülés élménye, hanem a repülőgép szerkezete is érdekelte.

Szerette a matematikát, és a tőle talán kissé távol eső mérnöki rajzaimat műegyetemi tanulmányaim során részletesen megnézte és elmagyaráztatta magának.

Polgári szemmel nézve nem élt rendszeres életmódot, amennyiben a Zeneakadémián előírt óráinak megtartásán kívül nem kötötte időhöz napi tevékenységét, hanem igyekezett a nap 24 óráját minél jobban kihasználni.

Lakhelyének megválasztásánál igyekezett mindig olyan lakást találni, amely távol volt más lakásoktól, mert a falon átszűrődő hangok rendkívül zavarták munkájában. Ez az elv érvényesült lakásainak becsztásában is, amikor mindig igyekezett a legjobban izolált szobát dolgozószobának fel-

használni, és ezt a lehetőségekhez képest kettős ajtóval vagy más módon elszigetelni a kívülről jövő hangokkal szemben. Ő maga is nagyon vigyázott embertársai nyugalmára, ezért gyakorlása alkalmával még meleg időben is mindig bezárta ablakait, hogy ne zavarjon másokat. Öltözködése egyszerű és igénytelen volt, rendkívül nagymértékben tudott vigyázni ruháira, melyeket évtizedekig is jó állapotban tudott tartani.

Étkezésnél különösebb igényei nem voltak, azonban lényeges volt számára a gondosan és tökéletesen, higiénikusan elkészített étel. Általában elég keveset evett, szeszes italt úgyszólván egész életében nem ivott, dohányozni pedig szintén elég sokáig nem dohányzott, csak az első világháború idején szokott rá. Később több ízben le is akart szokni erről a szenvedélyéről, azonban végül mégsem sikerült, ami mindég bosszantotta.

A test edzését megfelelő mértékben igen fontosnak tartotta, és nagy híve volt a század elején megindult nap- és levegőkúra-mozgalomnak. Már kora tavasztól igyekezett minél több időt a szabadban tölteni, és lakásaink kertjében mindig kiválasztott magának egy olyan szélvédett helyet, ahol szabadon tudott dolgozni és munka közben napfürdőzni. Müller „Mein System“ című könyvsorozatát beszerezte, és ennek alapján saját maga és családtagjai tornászását rendszeressé tette.

Szórakozásai polgári értelemben nem voltak, amennyiben nem járt színházba, moziba, vendéglőbe vagy egyéb szórakozóhelyre, még hangversenyre is meglehetősen ritkán ment el. Fő szórakozása a munka volt, és a tanév tartama alatt családi látogatásokon és zeneakadémiai óráin kívül a legritkábban ment el hazulról. Bár újságelőfizető nem volt soha, mégis rendszeres újságolvasó volt, és úgyszólván naponta vett egy, sőt néha több újságot is. Az újságokból úgyszólván minden érdekelte, a vezércikképp úgy, mint a közgazdasági, politikai vagy művészeti hírek.

Modora idegenekkel, illetve ismeretlenekkel szemben mindig tartózkodó volt és részben elővigyázatos, a legtöbb ember tolakodási hajlama miatt. Családja tagjaival, továbbá azokkal szemben, akiket megszeretett vagy értékelt, teljesen közvetlen modorú volt, és ezekkel az emberekkel nagyon szívesen volt együtt. Nagyon szeretett magyarázni, tanítani, illetőleg mutatni olyan dolgokat, mint pl. új kutatások eredményei, népzenei felvételek stb.

Tisztában volt elhivatottságával, de azt nem hangoztatta, és mindig igen szerény és udvarias volt. Egyszer elkísértem Békéscsabára, ahol Basilides Máriával közös hangversenyük volt, és mikor megérkeztünk, a hirdetőményen észrevette, hogy az ő neve van elől, és utána következik Basilides Máriáé. Rögtön szóvá tette a hangversenyrendezőnél: helytelennek tartja, hogy a férfiszereplőt a nő szereplő elé tették.

A kívülállóak apámat tartózkodó modora miatt komornak, sőt kedélytelennek képzelték, holott igen fejlett humorérzéke volt, szerette a helyzetkomikumokat, találókérdéseket, rejtvényeket.

Humorára jellemző, hogy külföldi levelezéséből szép gyűjteményt állított össze a hibás címzésű borítékokból, melyekre bő lehetőség volt, mert a Zeneakadémia Liszt Ferenc téri címe mellett budapesti lakásaink mind kettőshangzókkal írott utcákban (Gyopár, Kavics, Csalán út, Szilágyi Dezső tér) voltak, és a külföldiek ezeket a legválogatottabb módon írták. Ezeket nagy élvezettel mutogatta.

Hihetetlen szorgalma és munkabírása mellett is csak kevés időt tudott szakítani, hogy önfelédten tudjon családi körben foglalatoskodni, de ha mégis sikerült, akkor nagyon jókedvűen kapcsolódott be a társasjátékokba, labdázásba vagy egyéb hasonlóba.

Családtagjait mindenkinél jobban szerette, és műveinek egy része családi kapcsolatait idézi fel emlékezetünkben. Így sokat járt Békés megyében lakó hűgához, ahol népdalokat is gyűjtött, és a Vésztő környéki népdalokban szereplő Varga Julcsát, Garzó Pétert és társait személyesen is ismertem. Ugyancsak innen ered az „Éjszaka zenéje“, amelyben a csendes alföldi tájban hallható békák hangversenyét és egyéb sejtelmes zajokat örökítette meg édesapám.

A családot mindennél fontosabbnak tartotta, a családi ünnepekről sohasem feledkezett meg; édesanyját a rendszeres látogatásokon kívül születésnapján mindig különös figyelemmel köszöntötte fel, és a legnagyobb elfoglaltsága mellett is — ha távol voltunk egymástól —, pontosan és részletesen hosszú levélben emlékezett meg születésem napjáról.

Utolsó levelét is 1941-ben ebből az alkalomból írta, a háború — melyet annyira gyűlölt, és a halál, melyet annyira szeretett volna későbbre tolni, a továbbiakban megakadályozta.

Amerikába való távozása igen sok gondot okozott neki, hiszen szándéka egyáltalán nem az emigráció volt, mert hazájától nem akart elszakadni. Éppen ezért csak a legszükségesebb holmiját vitte magával, de utolsó budapesti lakását még hosszú ideig fenntartotta, és az egyre ritkábban érkező levelei mindegyikében volt utalás a hazatérés megvalósítására, illetve annak nehézségeire. Szándékát már nem valósíthatta meg.

Apám 1945-ben hazájától távol halt meg. Sem halálát, sem temetését nem láttam, ezért ma is úgy él emlékezetemben, mintha ma is és mindig közöttünk élne. Sokfelé ágazó tevékenységének eredménye hazájában is egyre jobban kiszélesedik, és emlékeinkben egyre inkább halhatatlanná válik.*

BARTÓK BÉLA

PALAEOLÓGUS JAKAB TANÍTÁSA A TŰRELMESSÉGRŐL

A reneszánsz felfedezte az ókor, a görög—római műveltség mély humanizmusát, a reformáció pedig belülről intézett támadást a vallás körülbástyázott intézményének hagyományai ellen, s egyben a polgárság első nagy rohama volt a feudalizmus megcsontosodott, fejlődést gátló intézményei, társadalmi hierarchiája és a valóságtól elszakadt ideológiája ellen. Erdélyben a reformációval meginduló erjedés már a XVI. század első felében megkezdődött, de az erők felsorakozása, a váltkozásokat hozó nagy

* Részletek az I.A.R.F. heidelbergi kongresszusán (VIII. 21.) elhangzott előadásból.